

УДК 343.947+343.911(477)

Макаренко Н. К. – кандидат юридичних наук, доцент, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ОРГАНІЗОВАНА ТА ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ВЗАЄМОЗУМОВЛЕНІСТЬ І ВЗАЄМОВПЛИВ

Досліджено особливості професійної та організованої злочинності на території нашої держави. Розкрито взаємозумовленість та взаємовплив цих протиправних явищ.

Ключові слова: професійна злочинність, організована злочинність, кримінальний професіоналізм, корупція, кримінальний промисел.

Сучасний стан, структура та динаміка злочинності в Україні викликають занепокоєння учених-кримінологів і практиків. Економічна криза, нестабільна політична обстановка в країні, масове безробіття та зuboжіння населення призводять до виникнення нових детермінант злочинності й активізації традиційних. Це досить часто спонукає до злочинних дій осіб, які донедавна навіть не планували вчинення злочинів.

У структурі злочинності найбільш небезпечною є професійна злочинність. Вона постає своєрідним ядром усієї злочинності, оскільки її суб'єкти належать до категорії осіб, які усвідомлено протиставляють себе усталеним моральним цінностям і правопорядку, завдаючи істотної шкоди суспільству [1, с. 76].

Проблеми професійної злочинності в різні часи вивчали такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як М. М. Гернет, О. І. Гуров, О. І. Долгова, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, В. М. Кудрявцев, Г. Тард, Е. Феррі, Г. Ф. Хохряков, О. В. Шеслер, а також інші кримінологи, криміналісти, соціологи, психологи.

Сучасні вітчизняні кримінологи також приділяють увагу дослідженню професійної злочинності. Варто назвати наукові праці В. С. Батиргарєєвої, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, О. О. Кваші, О. Г. Колба, О. М. Костенка та ін.

Однак у наукових доробках сучасників недостатньо уваги приділено особливостям професійної злочинності, зокрема її тісному зв'язку з організованою злочинністю. Інакше кажучи, відповідну проблему комплексно не вивчали.

Метою пропонованої увазі статті є дослідження проблем взаємообумовленості та взаємовпливу професійної й організованої злочинності.

Професійна злочинність – це складне антисоціальна явище, що не залежить від державних кордонів і впродовж століть супроводжує соціальний і культурний розвиток більшості країн світу. Кримінально-правове значення професійної злочинності було виокремлено ще в епоху Середньовіччя. Так, згідно зі ст. 161 німецького Кодексу «Кароліна» Карла V (1532), суддя міг посилити покарання, якщо винного раніше вже засуджували за аналогічний злочин [2, с. 365].

Злочинність як невід'ємна частина соціального розвитку протягом історії людства розвивалась паралельно з економічним і науково-технічним прогресом. У результаті консолідація злочинних елементів, яка розпочалася з найпростіших і замкнутих професійних злочинних груп і пройшла тривалий еволюційний шлях, призвела до виникнення професійних організованих злочинних співтовариств.

Науковці розглядають проблему професійної злочинності, її природи, змістової сутності в різних аспектах. Так, одні автори визначають її як окремий вид злочинів, інші вважають складовою рецидивної чи організованої злочинності або різновидом злочинності політичних еліт.

У дослідженнях, присвячених проблемам професійної злочинності, визначальною є думка про взаємопроникнення та взаємодетермінацію професійної та інших видів злочинності (організованої, рецидивної). З огляду на це, зміна суспільно-економічних умов призводить до того, що професійні злочинці дедалі частіше вдаються не до одноосібного вчинення злочинів, а до кримінального бізнесу.

Професійну злочинність у теоретичному аспекті виокремлюють як вид злочинності, оскільки вона має визначальні ознаки та органічно пов'язана з цим соціальним явищем. Якщо діалектично розглядати комплекс злочинів, учинених професійними злочинцями, то він постає як особливий стосовно загального

поняття злочинності. Водночас професійна злочинність може бути загальною щодо видів злочинів.

Професійна злочинність є відносно самостійним видом злочинності, що охоплює комплекс злочинів, учинених злочинцями-професіоналами задля отримання основного чи додаткового джерела доходів. Досягнення злочинних цілей вимагає відповідних знань і навичок, кримінальної майстерності.

До ознак сучасного злочинного професіоналізму належать: 1) спеціалізація – стійкий вид злочинної діяльності; 2) кваліфікація – певні знання і навички, якими володіють професійні злочинці; 3) усвідомлення учинення таких злочинів як основного джерела заробітку засобів існування; 4) інкорпорація та кооперація; 5) обізнаність щодо звичаїв і традицій злочинного світу й дотримання їх.

Відмінності між професійною та організованою злочинністю вивчало чимало науковців. Вирішальним критерієм їх розмежування є наявність або відсутність корупційних зв'язків, виникнення яких у професійній злочинності означає процес перетворення її на злочинність організовану.

Головними напрямками трансформації професійної злочинності в організовану є:

1) надмірне розростання та розподіл організації професійних злочинців, утворення філій і дочірніх структур (найбільш яскравим прикладом є так звані злочинні ватаги);

2) взаємодія між різними професійними злочинними угрупованнями, утворення центрів координації та планування, спільних фінансових органів, розподіл сфер впливу.

Таким чином, особи з персонально-професійними протиправними навичками є затребуваними у сфері організованої злочинності. Вони досить часто є членами організованих злочинних структур, нерідко самі стають їх організаторами та керівниками, що можна пояснити багатьма причинами. Так, досягнення максимальної вигоди від протиправної діяльності професійних злочинців неминуче призводить до посилення її організаційних засад, диференціації функцій, виділення найбільш підготовлених лідерів, посилення їхнього статусу тощо.

У міжнародних документах організовану злочинність визначено як сукупність стійких і керованих груп злочинців, які вчиняють злочини у вигляді промислу. Задля уникнення соціального контролю вони вдаються до використання таких

протизаконних засобів, як насильство, залякування, корупція та масштабні розкрадання.

На національному рівні поняття організованої злочинності законодавчо не закріплено, а тому різні науковці тлумачать його на власний розсуд. На нашу думку, вдале визначення цього поняття сформулював А. П. Закалюк. Організована злочинність – це багатозначний різнорівневий та складноструктурований феномен суспільного життя, який виник і розвивається в результаті прагнення частини членів суспільства змінити кримінальним чином його цивілізовану, передусім правову впорядкованість в інтересах збагачення й отримання завдяки цьому фактичної влади [3].

Так, О. М. Джужа визначає організовану злочинність як системно пов'язаний комплекс злочинів, учинених учасниками стійких, ієрархізованих, злочинних структур (груп, співтовариств, асоціацій), які підтримують та узгоджують діяльність один одного. Метою цих угруповань є отримання максимального прибутку від зі злочинного бізнесу на певній території або у певній сфері, що перебуває під їх контролем [4].

На думку Н. Ф. Кузнєцова та Г. М. Мінковського, організована злочинність – це вид злочинності, комплекс злочинів, учинених учасниками стійких, ієрархічних, планово діючих злочинних об'єднань. Водночас їх діяльність має бізнесовий характер і спрямована на отримання максимального прибутку [5]. До того ж, це поняття визначають як функціонування стійких керованих об'єднань злочинців, які займаються вчиненням злочинів як своєрідним бізнесом та забезпечують за допомогою корупції захист власної протиправної діяльності від соціального контролю [6].

За висновком А. І. Долгової, організована злочинність – це не просто сукупність організованих формувань, а й їх органічна цілісність з наявністю різноманітних стійких взаємозв'язків на основі забезпечення злочинної діяльності та створення необхідних умов для подальшого розвитку [7].

Згідно з оцінками експертів, в Україні нагальною проблемою є високий рівень злочинності. Це явище досить стрімко розвивається з огляду на сучасні умови. Соціально-економічні перетворення викликали не лише її різке зростання, а й набуття більш організованого і професійного характеру.

Для сучасної України характерним є проникнення організованої злочинності практично в усі державні структури. Організована

злочинність прагне охопити політичну верхівку, що забезпечить її лідерам захист від кримінального переслідування. Професійні злочинці впливають на процеси консолідації кримінального середовища, означеного взаємопроникненням професійної та організованої злочинності, їхньою взаємною детермінацією.

Організована професійна злочинна діяльність – це вищий тип сучасної злочинної діяльності, реалізований через злочини, які вчиняють стійкі групи, сформовані за попередньою змовою.

Організована злочинність як самостійний кримінологічний феномен зумовлена регульованою ринковою економікою. Виникнення професійної злочинності пов'язано з інститутом державності. Саме професійна злочинність наділена потенціалом, що надає їй можливість протистояти державі, з якою вона перебуває в неминучому антагонізмі.

Варто зауважити, що організований злочинець – це фахівець, тобто особа, яка отримує кошти для існування за вчинення протиправної діяльності впродовж тривалого часу. Вони досконально засвоїли техніку вчинення правопорушень із застосуванням складних соціальних прийомів і мають високий рейтинг у злочинному світі. Вони формують кримінальну систему цінностей, прагнуть максимально ускладнити розкриття вчинених ними злочинів і не допускають втручання у власну діяльність правоохоронних органів.

Організована злочинність – це зазвичай професійна злочинність. Остання ж не завжди постає проявом першої, оскільки охоплює як злочини, які вчиняють одинаки-професіонали, так і злочини, учинені групами професіоналів.

Професійні злочинці утворюють своєрідні співтовариства, об'єднання, що засновані на неписаних правилах поведінки, корпоративній моралі злочинного світу. Вони передбачають наявність спільних грошових коштів, які можуть бути використані для підкупу посадових осіб.

Організовану злочинність можна вважати професійною діяльністю злочинців, оскільки зазначені спільноти утворюють для вчинення протиправної діяльності на тривалий період часу. Лідери злочинних угруповань постійно вдосконалюють свою майстерність, здобувають кримінальні знання і навички, а також здійснюють кримінальну підготовку новачків.

Колективний кримінальний професіоналізм підвищують завдяки залученню до злочинних співтовариств професіоналів

із кримінальним досвідом. Злочинці-професіонали, входячи в кримінальні формування, навчають злочинців-новачків незаконному ремеслу, що забезпечує стабільний матеріальний дохід для ватажків та злочинних структур загалом.

Злочинець, залучений до організованої злочинної структури, має риси і властивості професійного злочинця, тобто відповідні навички, вміння, необхідні для систематичного вчинення тих чи інших злочинів, своєрідну технологію злочинної діяльності. Його поведінку визначають особливі нормативи та елементи злочинної субкультури.

Професіоналізм і організованість є взаємопов'язаними явищами. Чим вищий показник кримінального професіоналізму, тим більш яскраво виражено його організовані форми. За відповідних соціальних умов професійна злочинність переростає в організовану злочинність, стає якісно новим явищем.

Взаємопроникнення професійної та організованої злочинності – це очевидний процес. У сучасних умовах в Україні розширюється спектр цих небезпечних форм злочинності, що стимулюють одна одну.

Запобігання організованій та професійній злочинності має здійснюватися комплексно. Необхідно своєчасно виявляти та притягувати до відповідальності корумпованих осіб, які використовують службове становище в інтересах злочинних формувань, удосконалювати систему боротьби з організованою злочинністю та розвивати її задля своєчасного адекватного і цілеспрямованого реагування на зміну характеру злочинності.

Таким чином, особливої значущості в нейтралізації організованої та професійної злочинності набуває збалансованість правоохоронної і судової систем. Боротьба зі злочинністю повинна бути предметом уваги всього суспільства. Лише за такого ставлення до наявної проблеми можна сподіватися на успіх. Необхідною є реалізація в національному масштабі комплексної програми заходів, які передбачають, з одного боку, створення чіткої нормативної бази, а з іншого – організаційне забезпечення вирішення проблем, пов'язаних із попередженням злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даньшин І. М. Усталені форми злочинності: кримінологічний нарис / І. М. Даньшин. – Харків : Акта, 2002. – 109 с.
2. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть : монография / В. Н. Додонов ; под общ. и науч. ред. С. П. Щербы. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 446 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закарлюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
4. Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – Київ : Прецедент, 2006. – 208 с.
5. Криминология / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 415 с.
6. Шнайдер Г. Й. Криминология : пер. с нем. / под. общ. ред. Л. О. Иванова. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – 502 с.
7. Организованная преступность. Круглый стол / под ред. А. И. Долговой, С. В. Дьякова. – М. : Юрид. лит., 1989. – 326 с.

Стаття надійшла до редколегії 01.11.2016
